

DR. RIZA TEVFİK BÖLÜKBAŞI (1868-1949)

Turhan ADA

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul

ÖZET

1868 yılında Edirne'de doğan Rıza Tevfik, babasının memur olması nedeniyle istikrarsız bir eğitim dönemi yaşadı. İzmit ve Gelibolu'da geçen çocukluk yıllarında eğitimine ara vermek zorunda kaldı ve annesini kaybetti. 1882 yılında lise eğitimi için İstanbul'a dönen Rıza Tevfik, tepkisel ve disiplinsiz yaklaşımları nedeniyle iki yıl sonra Galatasaray Sultanisi'nden ayrılmak zorunda kalmış, Mekteb-i Mülkiye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de geçirdiği yıllar boyunca birçok soruşturmayla maruz kalmıştır. 1896 yılında "hekim" olarak meslek hayatına başladıktan

sonra başarılı bir mesleki performans sergileyen Rıza Tevfik, bir yıl sonra patlak veren Türk-Yunan Savaşı'na katılmış, İstanbul Gümrük ve Karantina İdaresi'nde ilaç ve ilaç Müdürlüğü'nde görev yapmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra yurt dışına giden Rıza Tevfik, 11 yıllık bir sürenin ardından 1943 yılında İstanbul'a dönmüş, çeşitli gazetelerde edebi, felsefi ve sanatsal makaleler yazarak geçimini sağlamaya çalışırken 1949 yılı sonlarında vefat etmiştir.

Anahtar kelimeler: Rıza Tevfik, Tıp Tarihi, Sevr Antlaşması, Milli Mücadele, 150'li yıllar.

C	İLETİŞİM İÇİN: Turhan Ada Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü, İstanbul tada@yildiz.edu.tr
ORCID	TA https://orcid.org/0000-0003-3670-2365
✓	GÖNDERİLDİĞİ TARİH: 11 / 11 / 2024 • KABUL TARİHİ: 12 / 12 / 2024

SUMMARY

Born in 1868 in Edirne, Rıza Tevfik experienced an unstable education period due to his father's position as a civil servant. During his childhood years spent in İzmit and Gallipoli, he had to interrupt his education and lost his mother. Returning to Istanbul in 1882 for his high school education, Rıza Tevfik was forced to leave Galatasaray Sultanisi two years later due to his reactive and undisciplined approaches, and was subjected to many investigations during his years at Mekteb-i Mülkiye and Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye. In 1896, after starting his career as a "physician",

Rıza Tevfik, who had a successful professional performance, participated in the Turkish-Greek War that broke out a year later, and served in the Directorate of Pharmaceuticals and Medicine at the Istanbul Customs and the Quarantine Administration. After the War of Independence, Rıza Tevfik fled abroad, and after a period of 11 years, he returned to Istanbul in 1943, and while trying to earn a living by writing literary, philosophical and artistic articles in various newspapers, he passed away in late 1949.

Keywords: Rıza Tevfik, history of medicine, treaty of Sevres, National Struggle, 150's.

HAYATI

Asıl adı "Ali Rıza" olan Rıza Tevfik Bölükbaşı, 1868 yılında babasının "kaymakam" olarak görev yaptığı Edirne'nin Cısr-i Mustafa Paşa (Çaribrod) kasabasında dünyaya geldi. Babası Arnavut asıllı Mehmed Tevfik Efendi, annesi Çerkes asıllı Münire Hanım'dır.¹⁻⁴ Babasının da eğitimci olduğu Üsküdar'daki Sion Mektebi'nde başladığı tahsilatını Beylerbeyi ve Dâvut Paşa Rüştîye'sinde sürdürdü.^{4,5} Ancak 1880 yılında babasının İzmit'te savcı vekili olarak atanması üzerine öğrenimini yarım bırakmak zorunda kaldı. Birkaç ay sonra sıtmadan annesini kaybetti.^{1,2,6} Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını ailesinin diğer fertleriyle birlikte Gelibolu'da geçiren Rıza Tevfik 1882 yılında Galatasaray Sultânîsi'ne girdi ve burada sadece iki yıl tahsiline devam etti; 1885'te kaydolduğu Mekteb-i Mülkiye'den üç yıl sonra, disiplinsiz davranışları ve Jön Türklere yakınlığı nedeniyle ihraç edildi; 1892 yılında bir öğretmen tavsîyesi üzerine girdiği Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de benzer nedenlerle birkaç kez soruşturma geçirdi.^{1-5,7-12}

Rıza Tevfik, 1895 yılında Dârülmuallemât'ın müdürü Ayşe Sıdika Hanım'la evlendi ve ertesi yıl tıp fakültesini bitirdi.^{2,3} 1897 yılında gerçekleşen ve üç gün süren Türk-Yunan Savaşı'nda, Sultan II. Abdülhamid'in vasiyeti üzerine Manastır'dan İstanbul'a yaralı asker nakli yapan seyyar bir hastanede "stajyer hekim" olarak görev yaptı.^{3,13}

İdealist bir düşünür olarak artık "hekim" unvanıyla hareket ediyor ve toplumda saygı görüyordu. Ancak tüm çabalarına rağmen öğrencilik günlerinin toplumsal hafızada bıraktığı olumsuz izlenimi silemedi. Belki de bu nedenle radikal bir karar aldı ve henüz yeni pozisyonuna alışmaya çalışırken Cidde limanına gitmek üzere bir gemiyle İstanbul'dan ayrıldı; gelişmelerden haberdar olan Ahmet Midhat Efendi'nin emriyle Çanakkale'den geri çevrilip İstanbul'a getirildiğinde, yıllardır izini sürdürdüğü İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarına katılmak için Kamaran Adası üzerinden Avrupa'ya kaçtı.^{1,3,14}

Ancak Rıza Tevfik, gençlik yıllarında sıkça örneklediği karakteristik yaklaşımını hayatının bu noktasında bir kez daha ortaya koydu ve kısa süre sonra İstanbul'a dönerek profesyonel çalışmalarına devam etti. İlk atandığı görev İstanbul Gümrüğü'nde Ecza-yı Tıbbiye Müfettişliği oldu.¹⁵ Göz doktoru Es'ad Paşa'nın gözetiminde yaptığı çalışmalar sonucunda böyle bir göreve layık görüldü.¹⁶ Sultan II. Abdülhamid'in 18 Nisan 1897 tarihli vasiyetnamesi ile yapılan söz konusu atama ile eş zamanlı olarak Rıza Tevfik kurucuları arasında Hekimbaşı Müşir Nafiz Paşa, Aristidi Paşa, Ferik Zoeros Paşa, Ferik Pavlaki Paşa, Hayreddin Paşa ve göz doktoru Es'ad Paşa gibi hocaların bulunduğu Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin üyeleri arasına girmeye başladı.^{1,9,17} Bu görevde tam olarak ne kadar kaldığına dair elimizde

Resim 1. 10 Ağustos 1920... Rıza Tevfik, "Paris yakınlarındaki Sevr'de, Türk Konseyi Başkanı Rıza Tevfik Bey 10 Ağustos 1920'de antlaşmayı imzaladı" Sevr Antlaşması'nı imzaladı. © (Agence Meurisse 1920)

herhangi bir resmi belge bulunmamakla birlikte, hastalığı süresince Eczaneler Müfettiş Vekili olarak görev yaptığını ve Salise Rütbesi ile ödüllendirildiğini gösteren iki belge, bu görevde en az 3 yıl kaldığını göstermektedir.^{18,19}

1899 yılında Cenab Şahabeddin Bey'in yardımıyla Rıza Tevfik'in Karantina İdaresi'ne atanması onun konumunu daha da pekiştirmiş ve mesleki kariyerine önemli katkılar sağlamıştır.¹⁴

1903 yılında eşinin vefatı üzerine Rıza Tevfik bir yıl sonra yeniden evlendi, ve 1907 yılında katıldığı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin en üst kademelerine yükseldi; II. Meşrutiyet'in ilanından sonra topluma verdiği destekle Selim Sırrı (Tarcan) ile ön plana çıktı ve aynı yıl yapılan seçimlerde Edirne Milletvekili olarak Meclis'e girmeyi başardı.^{1-4,16,20-22}

Karantina İdaresi'ndeki görevine geri dönmüş; Türk Derneği ve Fen Bilimleri İktisadi ve

Sosyal Bilimler Dergisi'nin kurucuları arasında yer almış ve Istılâhât-ı İlmiye Encümeni'nde çalışmıştır.^{2,4,23-25}

1914 yılında başlayan ve dört yıl süren ve Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle sonuçlanan I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Ahmed Tevfik Paşa'nın kabinesine "Maarif Nazırı" olarak katılan Rıza Tevfik bu dönemde Dârülfünun'daki felsefe derslerini bırakmamıştır.^{24,26}

1919-1920 yılları arasında Damat Ferid Paşa'nın kabinesinde "Devlet Konseyi Başkanı" olarak iki kez yer alan Rıza Tevfik 1919 yılında Paris'te düzenlenen Barış Konferansı'na Osmanlı Devleti'ni temsilen "Murahhas" (Tam Yetkili Delege) ve "Mümessil-Sani" (İkinci Temsilci) olarak katılmıştır.^{2,27,28} 10 Ağustos 1920'de heyetin diğer üyeleriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi anlamına gelen ve dolayısıyla hayatının en büyük hatası olan Sevr Antlaşması'nı imzalamıştır. (Resim 1).^{2,25}

Resim 2. Rıza Tevfik için düzenlenen cenaze töreninden bir kesit (Yeni Sabah, 2 Ocak 1950)

İmzaladığı bu tür tartışmalı eylemler ve aldığı tepkiler nedeniyle TBMM tarafından vatandaşlığı iptal edilen 150 kişilik listeye dahil edilmiştir.²⁹

8 kasım 1922 'de Mısır'a gitmiş Yurt dışında bulunduğu süre boyunca Kahire'de tanıştığı eski dostu Emir Abdullah'ın daveti üzerine Ürdün'e giderek "Divan Tercümanı" ve "Sağlık ve Atinalılar Müzesi Müdürü" olarak görev yapmıştır.^{4,16}

1931'de emekliye ayrılmış ve Lübnan kıyısındaki Cünye kasabasına yerleşmiştir.^{2-4,30}

1936 yılında eşiyle birlikte İngiltere ve Fransa'da yaklaşık bir yıl geçirmiştir.^{2,31-33}

"150'ler" affı yasaının yürürlüğe girmesinden beş yıl sonra 1943'te İstanbul'a dönen Rıza Tevfik, basında edebiyatla ilgili makaleler yayınlamış,³⁷⁻³⁹ 30 Aralık 1949'da vefat etmiş ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir (Resim 2).^{30,34,35}

KAYNAKLAR

1. Başikoğlu M. Babam Rıza Tevfik (I). Tarih ve Toplum 1988; 57: 137-142.
2. Bölükbaşı RT. Biraz da Ben Konuşayım, II. Baskı, İletişim Yayınları. 2008: 53-358.
3. Bölükbaşı Rıza Tevfik. Serab-ı Ömrüm, İstanbul, Kenan Matbaası. 1949: 138-257.
4. Kandemir F. Kendi Ağzından Rıza Tevfik, İstanbul. 1943: 94-122.
5. Bölükbaşı R. T. Bir Mektep Hatırası. Yeni Sabah 28 Aralık 1947.
6. Bölükbaşı R. T. Bir Hatıra. Resimli Gazete 24 Temmuz 1313/ 5 Ağustos 1897: 458.
7. Arkın RG. Rıza Tevfik, Hayatı-Şiirleri, İstanbul, Arkın Kitabevi.1934: 163-180.
8. Bölükbaşı RT. Tebaşür-i Subh. Peyam-ı Sabah 4 Ağustos 1338/1922.
9. Abdullah Cevdet. Rıza Tevfik Bey. Nevsal-i Milli 1330/1914: 37-38.
10. Adıvar A. Rıza Tevfik'le Başbaşa. Her Hafta 3 Nisan 1948.
11. Bölükbaşı RT. Tevfik Fikret (II). Yeni Sabah 21 Şubat 1944.
12. Bölükbaşı RT. Tevfik Fikret (1). Yeni Sabah 13 Şubat 1944.
13. Bölükbaşı RT. Halk Şiirinde Yas (I). Yeni Sabah 3 Aralık 1943.

14. Ertaylan İH. Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt III, Bakü: 1925: 798-809.
15. Bölükbaşı RT. II. Abdülhamid ve Jurnalcileri (II.). Yeni Sabah 31 Ekim 1948.
16. Esatlı MR. (eds.) Ölümünden Sonra Rıza Tevfik. Sinan Matbaası, İstanbul 1952: 19-166.
17. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, İrade Hususi, Dosya No: 56, Gömlek No: 1315 R/8, 1 Rebiü'l-Ahir 1315 [8 Temmuz 1313].
18. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dahiliye Mektubi Kalemî, Dosya No: 2294, Gömlek No: 59,5 Ramazan 1317 [25 Kanun-ı Evvel 1315].
19. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dahiliye Mektubi Kalemî, Dosya No: 2321, Gömlek No: 71, 20 Zî'l-Kade 1317 [3 Mart 1316].
20. Başikoğlu M. Babam Rıza Tevfik (II). Tarih ve Toplum Ekim 1988; Sayı: 58:237.
21. Bölükbaşı RT. Yanlışlık Nerededir ?. Yeni Sabah 16 Kasım 1947.
22. İkdâm 18 Aralık 1324.
23. Kuran AB. Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele, İstanbul, Baha Matbaası. 1956: 446-654.
24. Uçman A. Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebi Makaleleri Üzerine Bir Araştırma, İstanbul, Kitabevi. 2004: 16-19.
25. Uçman A. İstilahat-ı İlmiye Encümeni. Tarih ve Toplum Kasım 2003; 239: 10-18.
26. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dosya Usulü İradeler Tasnifi, Dosya No: 9, Gömlek No: 42, 9 Safer 1337 [11 Teşrin-i Sani 1334].
27. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, Dosya Usulü İradeler Tasnifi, Dosya No: 9, Gömlek No: 66, 23 Şaban 1337.
28. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dosya No: 37, Gömlek No: 38, 3 Zî'l-kade 1338 [20 Temmuz 1336].
29. Erdeha K. Yüzellilikler yahut Milli Mücadelenin Muhasebesi, İstanbul, Tekin Yayınevi. 1998: 224-225.
30. Başikoğlu M. Babam Rıza Tevfik (VII). Tarih ve Toplum Mart 1989; 63: 43/171: 171-173.
31. Adivar A. Feylesof. Cumhuriyet 11 Şubat 1950.
32. Başikoğlu M. Babam Rıza Tevfik (VI). Tarih ve Toplum Şubat 1989; Sayı: 62: 170, 115-116.
33. Bölükbaşı RT. Bahtiyar Bir İhtiyarın Adını Tebcil İçin. Yeni Sabah 17 Kasım 1946.
34. Bölükbaşı RT. Demokrasi Prensipleri. Yeni Sabah 18 Aralık 1949.
35. Saraçoğlu C. Padişah ve Rıza Tevfik. Yeni Asır 4 Ağustos 1955.